

Микола Гаман,

*доктор наук з державного управління, професор,
перший заступник керуючого справами
Апарату Верховної Ради України*

Таїсія Крушельницька,

*кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри економічної теорії та історії економіки НАДУ*

Удосконалення механізмів оподаткування інноваційної діяльності в Україні в контексті світового досвіду

У статті досліджується провідний світовий досвід оподаткування інноваційної діяльності та визначаються перспективи формування інноваційної політики в Україні із застосуванням інструментів податкової системи.

Ключові слова: державне управління, податкова система, інновації, контрольні заходи, податкові пільги, суперечності оподаткування.

In this article the authors explore the experience of the world's leading tax innovation and defining the prospects of innovation policy in Ukraine using the tools of the tax system.

Key words: public administration, tax system, innovation, control measures, tax incentives, tax controversies.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Курс на інноваційний розвиток в Україні визначає перехід її економіки до якісно нового стану. Він супроводжується активізацією інноваційної діяльності, що дасть змогу реорганізувати економіку на основі розвитку наукоємних виробництв, впровадження у виробництво прогресивних високотехнологічних процесів, розробки та випуску нової конкурентоспроможної продукції. За всієї важливості прямого державного фінансування й управління інноваційними процесами у ринкових умовах необхідно задіяти внутрішні механізми фінансування інноваційної діяльності, коли відбувається взаємодія важелів і стимулів господар-

ської діяльності між учасниками інноваційного процесу. Як свідчить світовий досвід, одним із найбільш поширених механізмів стимулювання інновацій у руках держави є система оподаткування з її інструментами.

Аналіз правового забезпечення здійснення інноваційної діяльності в Україні свідчить, що в країні створено необхідну нормативно-правову базу, у тому числі і у сфері оподаткування, для практичної реалізації науково-технологічної та інноваційної політики. Однак у прийнятому Податковому кодексі мають місце певні неузгодженості, суперечності та навіть амбівалентні положення. За таких обставин розробка наукових засад системи державного управління інноваційною діяльністю з використанням стимулюючого ефекту податкових інструментів набуває особливої актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми та виділення невирішених раніше питань. Теорія і практика державного регулювання ринку інновацій привертають пильну увагу вітчизняних і зарубіжних науковців. Ґрунтовне дослідження різних аспектів державного управління інноваційною діяльністю здійснили у своїх працях І.Андел, В.Бодров, В.Геєць, М.Мескон, А.Соколовська, Ф.Хедоурі та ін. У дослідженнях цих авторів доволі широко висвітлюється світовий досвід формування інноваційної політики, питання податкового стимулювання інноваційної діяльності через застосування податкових преференцій, наведений аналіз вітчизняного законодавства у цій сфері. Разом з тим фінансово-економічне обґрунтування і конкретні механізми запровадження пропонованих податкових пільг потребують подальшого опрацювання, тим більше, що, як зазначалось, окремі положення чинного податкового законодавства щодо інновацій мають суперечливий характер.

Завдання статті. Метою статті є вивчення досвіду у сфері оподаткування інноваційної діяльності в країнах з розвинутою економікою; аналіз положень Податкового кодексу України на предмет застосування його важелів для стимулювання інноваційної діяльності; виявлення та опрацювання шляхів усунення неузгодженостей, суперечностей і амбівалентності оподаткування інновацій; визначення шляхів розвитку системи оподаткування інноваційної діяльності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових висновків. Для реалізації стратегії інноваційного розвитку в Україні є всі необхідні передумови, серед яких науково-технічний, виробничий та кадровий потенціал, що визначають конкурентні переваги країни. Досвід економічно розвинутих країн переконливо свідчить, що в сучасних умовах зазначені економічні параметри вирішальним чином впливають на масштаб та якісний рівень інвестиційної діяльності. Вважаємо за доцільне відзначити, що сподівання на масовий приплив зарубіжних інвестицій у той час, коли власні нагромадження вивозяться за кордон чи осідають у

вигляді валютної готівки, марні. Лише після того, як у країні будуть реалізовані нагромаджені заощадження громадян і суб'єктів економічної діяльності у вигляді інвестиційних вкладень, можна сподіватися і на приплив зовнішніх вкладень. Крім того, необхідно створити такі умови, щоб інвестиції вкладалися не просто у відновлення наявного технологічного рівня чи на його нарощування, а в справді новітні технології [1].

В основу оцінки готовності України до впровадження в життя інноваційної моделі розвитку має бути покладено рейтинг конкурентоспроможності української економіки [1, с. 121-122]. За даними звіту Всесвітнього економічного форуму за 2010-2011 р., Україна за загальним індексом конкурентоспроможності посідає 89 місце [2]. Найістотнішою перешкодою для підвищення потенціалу міжнародної конкурентоспроможності України на сучасному етапі розвитку її економіки є відставання у сфері інноваційних технологій [3, с. 69].

Крім того, інтеграція України у світовий економічний простір, приєднання її до низки міжнародних угод можуть створити правові колізії, які ускладнять подальший розвиток інноваційної діяльності. Відтак, на наш погляд, необхідно активізувати державну політику у сфері регулювання інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва різних масштабів, в тому числі із застосуванням податкових важелів, тим більше, що за загальноприйнятою світовою практикою податки виступають одним із основних інструментів регулювання макроекономічних процесів.

Нинішня податкова система в Україні має переважно фіскальний характер і не стимулює належним чином виробництво, інновації, інвестування, вимиває значні грошові кошти з реального сектору економіки в тіньовий. Питома вага податків у ВВП (податкове навантаження), включаючи обов'язкові відрахування на соціальне страхування, становить від 35 до 40%, що характерно для розвинутих країн, але обтяжливо для країн з перехідною економікою. Фахівцями підраховано, що сумарні податкові вилучення, за яких можливе економічне зростання в державах, подібних до України, не повинні перевищувати 20-25% ВВП. Доречно згадати, що і в розвинутих європейських країнах у депресійні 20-30-ті роки минулого сторіччя податки в структурі ВВП не перевищували в середньому 16,5%, а в окремих країнах були значно меншими: в Швейцарії - 6%, Швеції - 8,5%, Норвегії - 10,9%. Таким чином держава давала можливість підприємствам створити стабілізаційний капітал, достатній для сталого розвитку [4].

Виходячи з цього ми вважаємо, що напрями розвитку державного управління інноваційною діяльністю повинні мати комплексний характер, враховувати особливості впровадження інновацій на макро- та мікрорівнях і лежить в площині стимулювання інтересів суб'єктів інновацій, тобто фізичних чи юридичних осіб, які здійснюють інноваційну діяльність різного масштабу, спрямованості і призначення.

Моніторинг інвестиційного ринку свідчить, що попередні роки економічних реформ в Україні не створили необхідних умов для зростання та зміцнення інтелектуального потенціалу українського суспільства, інноваційного розвитку економіки, освоєння нових високих технологій. Економічна динаміка досі не лише не набула сучасної постіндустріальної спрямованості, а навіть не створила достатньо міцного підґрунтя для запровадження основ інноваційного розвитку [5].

Для об'єктивної оцінки стану інноваційного розвитку України важливе значення має визначення її відносної позиції в рамках країн ЄС за допомогою Європейського інноваційного табло (ЄІТ). Так, за ЄІТ Україна перебуває в останній, четвертій, за рівнем інновативності, групі - "країни, що рухаються навздогін" із значенням індексу 0,23. Цю групу складають: Угорщина - 0,24, Росія - 0,23, Україна - 0,23, Латвія - 0,22, Польща - 0,21, Хорватія, Греція - 0,20, Болгарія - 0,19, Румунія - 0,16, Туреччина - 0,08. Порівняно з іншими країнами ЄС Україна відстає від "країн-лідерів" приблизно у 3 рази (Швеція - 0,68), від "країн-послідовників" - 2 рази (Великобританія - 0,48), від країн "помірних інноваторів" - 1,6 рази (Норвегія - 0,35) [6].

Розвиток інноваційної діяльності можливий за умови використання інструментів оподаткування. За формою впливу на інноваційну діяльність податкове стимулювання належить до непрямих методів державного управління, а його сутність полягає у відмові держави від частини податкових надходжень в обмін на зростання обсягу інноваційної продукції з урахуванням визначених державою пріоритетів. У свою чергу, зростання обсягів виробництва такої продукції приводить до збільшення суми податкових надходжень. За умови, коли останнє перевищує суму наданих податкових пільг, податкове стимулювання стає економічно вигідним для держави [7].

До інструментів податкового стимулювання інноваційної діяльності відносять зниження ставки податку, податкову знижку, звільнення від оподаткування прибутку, що реінвестується, податкові угоди з іншими країнами, податкові кредити тощо [8]. Так, наприклад, у США витрати приватних фірм на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи (НДДКР) з 1954 р. повністю вираховувалися з оподаткованого прибутку, а з 1981 р. - 25% (пізніше - 10%) цих витрат вираховувалися безпосередньо із суми сплаченого підприємством податку. У Великобританії для венчурних фірм ставка податку на прибуток зменшується до 25%, у той час, як для всіх інших суб'єктів підприємництва він становить 35%. Також цікавим досвідом є списання витрат на НДДКР на собівартість продукції (послуг) без обмежень. У Німеччині державою приділяється велика увага інноваціям в малому і середньому бізнесі. Так, малим і середнім фірмам для придбання майна з метою досягнення економії витрат енергії надаються субсидії до 7,5% вартості придбаного майна, також вони отримують дотації на наукові дослід-

ження і розробку нових технологій для виготовлення продукції у розмірі 30% договірної суми проекту. В Італії також поширені заохочувальні заходи, в тому числі і для малих підприємств. Так, держава надає малим і середнім підприємствам добувної і обробної промисловості субсидії на придбання і лізинг електронної обчислювальної техніки у розмірі 25% їх вартості [6].

Перелік можна подовжувати, однак найбільш поширеною формою стимулювання інноваційної діяльності і одночасно найбільш суперечливою для України є надання податкових пільг. Зауважимо, що саме в пільговому оподаткуванні наявні настільки гострі суперечності, що їх можна вважати амбівалентними. Амбівалентність пільгового оподаткування інноваційної діяльності, яку ми визначаємо як застосування двох чи більше взаємовиключних тверджень, конфлікт яких не помічається або свідомо чи несвідомо ігнорується, підтверджується за результатами аналізу статей прийнятого у 2010 р. Податкового кодексу України.

Так, розглядаючи окремі положення чинного Податкового кодексу, знаходимо положення, які, на наш погляд, є важко сумісними між собою і будуть досить негативно впливати на розвиток інноваційної діяльності в нашій країні. Наприклад, згідно з абзацом 158.1 ст. 158 розд. III "Податок на прибуток підприємств" передбачається звільнення від оподаткування 80% прибутку підприємств, "отриманого від продажу на митній території України товарів власного виробництва за переліком..." і далі надається перелік обладнання, матеріалів і сировини, що використовуються у виробництві енергії з відновлюваних джерел тощо [9, с. 214]. Ми погоджуємось з даним положенням, але лише в частині зменшення ставки для вітчизняних виробників енергозберігаючих технологій і альтернативних видів палива. Однак обмеження дії пільги тільки для "продажу на митній території України" позбавляє вітчизняних виробників енергозберігаючих технологій податкових стимулів для виходу на світовий ринок.

Паралельно розглянемо пільги з податку на додану вартість. Згідно з абзацом 197.16 ст. 197 розд. IV від оподаткування ПДВ звільняються "операції із ввозу на митну територію України..." обладнання, матеріалів і т.ін., що використовуються для виробництва енергії з відновлюваних джерел, "якщо ідентичні товари з аналогічними якісними показниками не виготовляються в Україні". Зазначене положення, особливо з останнім уточненням, беззаперечно, є кроком у бік стимулювання використання в Україні енергозберігаючих технологій, однак вважаємо за доцільне звернути увагу ось на що. По-перше, на сьогодні не розроблений дієвий механізм визначення "ідентичності товару", тим більше, оцінки їх "аналогічних якісних показників" [9, с. 297], що може стати джерелом для зловживань, адже практично не піддається контролю. По-друге, надання пільги з ПДВ на операції з ввезення товарів (ст. 197.16) і обмеження пільг з оподаткування прибутку тільки

операціями з продажу товару лише на митній території України (ст. 158.1), на наш погляд, стимулюватиме ввезення і використання імпортованих технологій, у той час як вітчизняне виробництво, спрямоване тільки на внутрішній ринок, буде приречене на нарощування інноваційного відставання.

Звернемось до абзацу 158.2 ст. 158 розд. III, згідно з яким від оподаткування звільняється 50% прибутку, "отриманого від здійснення енергоефективних заходів і реалізації енергоефективних проектів підприємств, включених в Державний реєстр..." [9, с. 214-215]. У зазначеному абзаці привертають увагу такі суперечливі положення: для надання пільги передбачається включення підприємств до реєстру за результатами "проведення експертизи у порядку, встановленому центральним органом виконавчої влади...", без зазначення конкретного органу виконавчої влади і алгоритму визначення критеріїв оцінки відповідності вимогам "галузевої програми з енергоефективності" тих чи інших підприємств, заходів і проектів [9, с. 214]. Тобто механізм включення в реєстр підприємств, що потрапляють під дію пільги, не визначений, а відтак це не тільки провокує зловживання з боку платників податку і посадових осіб, воно практично унеможлиблює проведення контрольних заходів щодо правомірності застосування пільги, і навіть взагалі ставить під сумнів можливість її застосування, тим більше, для малих і середніх підприємств.

Наявна ситуація погіршується ще й тим, що в чинному законодавстві України не конкретизовані "галузеві програми з енергоефективності", про які йдеться в кодексі [9, с. 215], навіть у законі "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності" (2003 р.) стратегічні та середньострокові інноваційні пріоритети дещо розмиті. Як зазначає С.Ревуцький, у названому законі виділення пріоритетних напрямів розвитку, тобто таких, які потрібно реалізовувати першими, не відбулося належним чином. Це пов'язано з тим, "що було побоювання не забути будь-який напрям з пріоритетних напрямків інноваційної діяльності", що призвело до "фактичного заперечення пріоритетів", оскільки сьогодні пріоритетним є майже все. "На практиці це означає, що немає жодних пріоритетів".

Звертаючись до провідних світових тенденцій оподаткування інновацій, необхідно насамперед відзначити, що в зарубіжних країнах значного поширення набули податкові пільги, державні субсидії і дотації, що стимулюють підприємства до розвитку інноваційної діяльності. Величина податкових пільг, які надаються в промислово розвинутих країнах, є суттєвою для суб'єктів інноваційної діяльності, що, за умови контролю з боку фіскальних органів над формуванням валових витрат підприємств, робить розвиток інноваційної діяльності економічно вигідним [7]. Також привертає увагу той факт, що в європейських країнах поширені субсидії і дотації для малих і середніх підприємств, тим самим значно розширене коло суб'єктів інно-

ваційної діяльності, чим впроваджується в життя інноваційна модель розвитку суспільства.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Спираючись на провідний світовий досвід, можна зробити висновок, що для забезпечення реального впливу держави на інноваційну діяльність інструментарій податкової політики має застосовуватись комплексно, враховувати особливості впровадження й експлуатації інновацій та базуватись на таких основних положеннях:

1. Законодавче затвердження пріоритетних напрямів науково-технологічного та інноваційного розвитку України з опрацюванням податкових методів їх стимулювання.

2. Приведення нормативно-правової бази з оподаткування у відповідність із завданнями інноваційного розвитку; законодавче закріплення механізмів стимулювання інноваційної діяльності з використанням різноманітних податкових інструментів; опрацювання методів документування і контролю доходів та витрат на інноваційну діяльність, введення чітких правил формування валових доходів і витрат на інноваційну діяльність.

3. Розробка механізму включення суб'єктів інноваційної діяльності, в тому числі фізичних і юридичних осіб малого і середнього бізнесу до єдиного Державного реєстру для надання пільги з податку на прибуток та ПДВ. Механізм має передбачати вимоги і критерії, перелік документів, терміни їх розгляду тощо.

4. У розвиток положень чинного Податкового кодексу України дію пільги з податку на прибуток підприємств згідно з абзацом 158.1 ст. 158 розд. III за операціями з продажу енергозберігаючих технологій, обладнання, сировини тощо поширити на експортні операції.

Подальші наукові дослідження будуть проводитись в напрямках:

1. Опрацювання суперечностей та тенденцій розвитку державного управління податковою системою з урахуванням провідного світового досвіду.

2. Дослідження інституцій податкової системи в умовах інтеграції України у світовий економічний простір.

Список використаних джерел

1. Гаман М. В. Державне регулювання інноваційного розвитку України : монографія / М. В. Гаман. - К. : Вид-во НАДУ, 2005. - 388 с.

2. Global Competitiveness Report 2009-2010 / World Economic Forum, Geneva. 2009. - 492 p.

3. Зянько В. В. Інноваційне підприємство: сутність, механізми і форми розвитку : монографія / В. В. Зянько. - Вінниця : УНІВЕРСУМ - Вінниця, 2008. - 397 с.

4. Ожогіна Н. Удосконалення системи оподаткування в Україні на шляху до Євроінтеграції / Н. Ожогіна // Українська наука XXI століття : матеріали міжнародної наук.-практ. Інтернет-конф., Київ, 15-17 черв. 2007 р. - Режим доступу : <http://intkonf.org/ozhogina-n-udoskonalennya-sistemi-opodatkuvannya-v-ukrayini-nashlyahu-do-evrointegratsiyi/>

5. Рижов В. Перспективи інноваційного розвитку України (аналітична доповідь) / В. Рижов : зб. наук. ст. за ред. Я. А. Жаліла. - К. : Альтерпрес, 2002. - С. 5-28. - Вип. 21. - (Сер. "Безпека економічних трансформацій").

6. Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів / авт.-упоряд. : Г. О. Андрощук, І. Б. Жилиєв, Б. Г. Чижевський, М. М. Шевченко. - К. : Парлам. вид-во, 2009. - 632 с.

7. Нікіфоров А. Є. Податкове стимулювання інноваційної діяльності / А. Є. Нікіфоров // Фінанси України. - 2009. - № 5 (162). - С. 32-37.

8. Кондрашов О. М. Основні напрями та пріоритети інноваційної діяльності в промисловості України / О. М. Кондрашов. - К. : Науковий світ, 2002. - 29 с.

9. Податковий кодекс України / уклад. В. Кузнецов. - Х. : Фактор, 2011. - 496 с.

10. Ревуцький С. Негативна практика щодо порушення та невиконання основних положень при реалізації законодавства про науково-технологічну та інноваційну діяльність в Україні / С. Ревуцький // Теорія і практика інтелектуальної власності. - 2009. - № 1 (45). - С. 61-68.

Наталія Балдич,

кандидат наук з державного управління, доцент,

докторант кафедри економічної теорії та історії економіки НАДУ

Характеристика інформації на фінансових ринках: уточнення понять

У статті узагальнено наукові підходи до характеристики стану поінформованості ринкових суб'єктів та встановлено співвідношення понять "неповна інформація", "недосконала інформація" та "асиметрична інформація". Зроблено висновок, що поняття асиметричної інформації є більш ширшим і відображає характеристики неповноти та недосконалості інформації.
Ключові слова: асиметрична інформація, недосконала інформація, неповна інформація, фінансові ринки, інформаційна структура фінансових ринків.

In the article it is summarized the scientific approaches to describing of information awareness of market agents and the correspondence between terms of "incomplete information", "imperfect information" and "asymmetric information" is defined. It is concluded that term "asymmetric information" is wider than others and reflects both incomplete and imperfect features of information.

Key words: asymmetric information, imperfect information, incomplete information, financial markets, informational structure of financial markets.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Науково-технічна революція зумовила виокремлення інформації в самостійний виробничий ресурс. Володіння інформацією сьогодні розглядається як ключовий фактор успіху в економічному житті. Інформація сприяє максимізації доходу економічних суб'єктів шляхом скорочення трансакційних витрат, пов'язаних з укладанням ринкових угод, здійсненням господарських операцій, проведен-